

НЕСИГУРНАТА, НО ПРЕПОТВЪРДЕНА ЕВРОПЕЙСКА ИНТЕГРАЦИЯ

Владимир Шопов

Да се мисли за ЕС като заклешен в неспирна поредица от кризи, е вече не просто стандартен подход, но и мисловен, публичен консенсус. Кризите са не просто „новото нормално“ за Съюза, но в неговата основа вече се предполага дезинтеграционна динамика, която е почти симетрична на интеграционната инерция от последните десетилетия. Хронологическото подреждане на тези кризи вече формира плътен исторически отрязък, който доминира публичните и политическите дебати (Muller, 2016). Тази натрупана история на очакваната дезинтеграция отива отвъд предходни неуспехи, които все повече изглеждат като временни, ако бъдат контрастирани със случващото се през последните години. Така например, в тази логика на мислене неуспехът на европейската конституция е просто отлагателен при запазване на ангажимента за интеграция, макар и предефинирана да бъде с други по-малко амбициозни средства.

В контраст, сегашният момент се приема за съществен от историческа гледна точка, защото поредицата от кризи предполагат точка на пречупване, отвъд която цялостният политически и граждански интеграционен ангажимент изглежда проблематизиран и несигурен. Твърди се, че знаците за тази същностна промяна трябва да бъдат търсени в бавните реакции на отделните кризи, в разделенията преди все по-трудните консенсуси, в нарастващото гражданско недоволство от Европа, във възхода на критичните, антисистемни партии отвъд широкия център. Тези процеси трудно могат да бъдат оспорени и генерират несигурност и ниво на противопоставяне, които, може да се твърди, нямат исторически прецедент. Тяхната интерпретация обаче следва да анализира внимателно институционалния изход на конфликтите, но и политическите и социални размествания отвъд европейския терен, на който се водят тези битки. Погледнати по този начин, конфликтите от последните години могат да разкрият една доста по-нюансирана картина на трудно и несигурно предоговаряне на интеграционния процес в среда на нарастващи предизвикателства и рискове, изискващи национални и наднационални решения. Интеграция отвъд „допускащия консенсус“ (*permissive consensus*).

Проблемният контекст

Случващото се с европейската интеграция не може да бъде разбрано извън пълноценния анализ на променящия се контекст през последните години. Сред най-важните промени, които разместват този процес е нарастващата интензивност на множество проблематични последиствия в резултат на глобализацията. Макар още през 90-те години на миналия век мнозина да предсказваха много от тези негативни странични ефекти, цялостната интелектуална и политическа атмосфера бе на оптимизъм и безпроблемно бъдеще, в което глобализацията се разгръща като успешен западен проект. Това се случи в немалка степен, но успоредно с многото ползи последното десетилетие остро изведе на преден план и най-различни трудности. Гео-икономическото изместване на изток е сред най-коментираните теми, както сред западните учени и анализатори, така и в Азия и Близкия изток (Kapila, 2012). Последствия като икономическо разместване в много западни икономики, поради ускорена деиндустриализация и трансфер на работни места, създават немалко трудности и постепенно се превръщат в обобщена метафора за случващото се в света и знак за задаващи се трудни времена. Не са малко учените, които обявиха подобни предсказания за залез на Запада и непреодолими структурни проблеми. Те може и да са прибързани, но идеята изглежда все по-вкоренена в масовото и аналитично въображение (Сох, 2012). Към тази картина спокойно можем да добавим постоянно нарастваща имиграция към Европа, вълните от бежанци и икономически имигранти, както и новата терористична вълна, генерирана в немалка степен от възникването и функционирането на т.нар. „Ислямска държава“ на територията на Ирак и Сирия.

На второ място, Европа е изправена пред ситуация на по-цялостно разместване на световния следвоенен ред и промени в поведението на ключови субекти в международната политика. Общият ефект от тези трансформации е нарастваща нестабилност, недостатъчна пригоденост и външнополитически способности на ЕС, повече непредвидимост и дилеми по важни външнополитически въпроси. Завръщането на експанзионистична Русия е сред най-съществените размествания, пред които е изправена Европа. Възраждането на модели на поведение от 19-и век и „ялтенския манталитет“ кулминира в анексията на Крим и нахлуването в Източна Украйна през 2014 година. Опитите на Русия за възстановяване на зона на влияние в условия на вече състояли се разширявания на ЕС и НАТО единствено изостря дилемите пред страните членки (Kotkin, 2016). През последните осем години по време на мандатите на президента Барак Обама непрестанно нарастват притесненията за намаляващ ангажимент към трансатлантическия съюз. Индикатори в тази посока са „пребалансирането към Азия“, нежеланието за интервенция в Либия и Сирия, липсата на значими общи инициативи и закъснялата модернизация на НАТО, дистанцията по време на различните кризи в ЕС, както и съдържаността на американската администрация по време на последната мигрантска и бежанска криза (Applebaum, 2015). Общата нарастваща нестабилност в международната система е производна и на неяснотите около „мирния възход“ на Китай, макар подобни настроения да са повече резултат на абстрактни оценки, отколкото на конкретни действия (Westad, 2013).

През последните години сме свидетели и на разместване в самите самовъзприятия на западните общества. Глобалната криза ускори преосмислянето на множество процеси и проблеми, пред които е изправен Западът. Наративът за неговия залез или поне наглед необратим спад в неговото влияние върху глобалния ред има осезаемо влияние върху политическите елити на „стария континент“ (Ferguson, 2012). Все повече автори настояват, че глобализацията не просто не води до равномерни ползи вътре в самите западни общества, а напротив - спомага за задълбочаване на икономическите и социалните разделения. Това в момента е сред най-популярните интерпретации на глобалната криза и нейните последици за Запад (Sundaram and Rodriguez, 2011).

Особено настоятелни са гласовете за отсъствието на *trickle-down* (постепенно достигащи до всички) ползи от глобализацията за средната класа в много западни общества, което вече започва да влияе върху цялостните възприятия към процеса. През последните години поредицата от кризи започва да генерира и усещане за отсъствието на управляемост на цялостните процеси. Терористичните вълни, съчетани с миграционната и бежанска вълна, икономическата несигурност и нестабилност след 2008 г. допринасят за подобни настроения. За разлика от средата и края на 90-те години все повече гласове на Запад се оплакват, че съвременният глобален свят все по-малко отговаря на надеждите и очакванията от онези години.

В значителна степен бавното и мъчително разрешаване на големите въпроси зад поредицата от кризи се дължи и на дефицити в досегашния дизайн на самия ЕС и неговите секторни политики. Например, при създаването на паричния съюз не са концептуализирани и изградени механизми за управление на кризи, което отне години след началото на затрудненията на Гърция и *de facto* отсъстваха структури, позволяващи удържането на критичната динамика. Още по-същественото отсъствие на фискален стълб в цялостната конструкция създаде допълнителни препятствия и наложи развитието на механизмите за координация на ниво Европейска комисия, за да бъде постигнато политическо съгласие за подкрепа за страните с различни ликвидни и икономически затруднения. Същите трудности могат да бъдат наблюдавани и при сегашната мигрантска и бежанска криза, която отчетливо извади на показ насипното състояние на отделните политики в областта на свободата, сигурността и правосъдието. Създавани постепенно и доста хаотично през последните десетилетия, те нямат нужната връзка помежду си, няма и логика на тяхното хоризонтално интегриране, което би довело до много по-бързи и адекватни реакции на случващото се. Въобще, съграждането на ЕС чрез реагиране на кризи отчетливо очерта своя лимит, но в сегашната ситуация на остри противопоставяния развитието на алтернативен модел ще е още по-трудно. За някои изследователи раздалечаването между държавите членки се задълбочава и това ще бъде най-сериозната структурна пречка пред намирането на решения и развитието на интеграционния процес (Offe, 2015). Ако това обаче е така, *de facto* интеграционният изход от кризата в еврозоната следва да намери своето обяснение отвъд неизбежността на най-малкия общ знаменател.

Така очертанят все по-проблемен контекст формира средата, в която ЕС е принуден да търси решения на все повече кризи. Последствията от тези размествания са в

много посоки, но не са обект на това изследване. Може би ефектът с най-голямо значение върху случващото се в организацията е нарастващата вътрешнополитическа политизация на Съюза. Именно през нея се пречупват тези сложни и като цяло негативни промени.

Вътрешна политизация на ЕС

Описаният контекст е значим, защото влияе и усилва вътрешнополитическата политизация на ЕС в страните членки. Точният обхват на понятието може да бъде коментиран по различни начини, но особено важен е елементът на завишена поляризация вътре в обществата и политическите системи на държавите членки, както и нейното влияние върху формулирането на политики и решения в рамките на организацията (De Wilde, 2011). Вече почти не съществува академичен спор за наличието и задълбочаването на този процес. Интересна е обаче и неговата динамика. Дълги години интеграционният процес е просто част от външната политика, независимо от задълбочаващата се интеграционна динамика. Нещо, което се прави от елити на международни срещи, често необяснено и неразбираемо, задкулисно. В този смисъл политизацията в тези периоди по-скоро преминава през външната политика и степента и начина, по който Европейският съюз присъства във вътрешнополитическите дебати. Пример в това отношение е първият британски референдум за оставане в Европейските общности през 1975 година. Тогава въпросът е елемент, част от външнополитически разговор, от дебат за бъдещето на страната в света, за компенсиране на загубата на позиции и влияние след разпада на империята. Всъщност, самото желание на страната за присъединяване идва в подобен контекст на ускорено развитие и растеж на страните членки, докато британската икономика навлиза в период на по-затруднено развитие.

90-те години на миналия век и стартът на новия 21-ви век е времето, в което могат да бъдат открити контурите на друг, втори етап на политизация. В тези години обаче тя е по-скоро тематична, засяга някои конкретни процеси или политики, през които ЕС започва да навлиза доста по-сериозно в националната политика на страните членки, и вече не толкова като външнополитически въпрос. От социологическа гледна точка е важно да се отбележи, че този отрязък от време съвпада с по-отчетливите изяви на някои по-проблематични последиствия от глобализацията като например напускането на работни места в резултат на либерализация и отваряне на нови пазари на изток. Нарастващата имиграция в тези години също започва да става остра политическа тема и да привлича вниманието на различни партии, най-вече по-крайни десни формации. Независимо от точния анализ на реалните и въображаемите последиствия от глобализацията обаче, ЕС постепенно на много места започва да се превръща в призма, през която се интерпретират глобалните процеси, в субект, който трябва да поеме вини отвъд националната държава. Подобна политическа динамика има сериозни ефекти, защото до нея прибъгват както полу- или изцяло антисистемни играчи, така и все повече притиснати електорално правителства. Загубените европейски референдуми през 2005 г. в Нидерландия и Франция могат да бъдат интерпретирани по този начин.

В случая с Нидерландия става въпрос за първи референдум по европейски въпроси в историята на страната и удобен повод за наказателен вот, докато във Франция позицията за ЕС като улесняващ и ускоряващ глобализацията субект започва да става много популярна. По тези логики частичната и тематична, но нарастваща политизация на Съюза започва да набира скорост и да влияе все повече както върху националния, така и върху европейския политически процес.

Третият етап на политизация може да бъде описан като органичен, защото е свързан с политическото проблематизиране на нарастващия брой европейски норми, практики и закони, които регламентират функционирането на основни системи в държавите членки. Тоест, декодират се елементи, които имат за свой произход ЕС и техните последствия стават обект на активен дебат и политически спор. Подобна перспектива често се концептуализира като опосредствана от публичната сфера, макар процесът да е по-сложен (Stratham and Trenz, 2014). Същественото е превръщането на европейските теми в централни вътрешнополитически линии на дебат, противопоставяне и разделение. Някои изследователи настояват, че има каузална връзка между политизация и евроскептицизъм (Hooghe and Marks, 2009). Съществуват различни начини да се навлезе в този етап, било чрез засилване на тематични области и конкретни въпроси и казуси или чрез възникване на активен евроскептичен сегмент на публичната сфера. Независимо от пътищата, по които преминава тази политизация, факт е, че все по-малко европейци са индиферентни към ЕС и нещата, които той прави (De Wilde and Zuern, 2012). В такъв смисъл, нарасналият интерес към ЕС и разширяването на субектите и темите на политизация е вече структурна характеристика на европейската политика и влияе върху процесите и кризите в него.

Кризата в еврозоната и нейните последствия

В очите на немалоко изследователи именно кризата в еврозоната предоставя убедителни доказателства за дезинтеграционна динамика със своята твърде разтеглена времева рамка, дълбочината на различията между отделните групи страни членки и видимата доминация на Германия (Woods, 2016). Невъзможността за интеграция понякога се изследва през възникналите и задълбочаващи се различия между самите граждански общества в страните - членки на еврозоната. Например, настоява се, че има много и видими индикатори за разделения, които отиват отвъд познатото север - изток и засягат цялостното отношение към глобалната и европейската икономика. В подобен анализ класическите идейни разделения са подменени от национални такива според отношението и одобрението към глобалната икономика. Това затруднява допълнително интеграцията, в този случай от долу нагоре (Farina and Tamborini, 2015). Немалко са и авторите, които оставят отворено бъдещето на валутния и паричен съюз и настояват, че сложността на ситуацията след глобалната криза няма как да произведе еднозначна тенденция в посока интеграция или дезинтеграция (Hodson, 2010). Подобна гледна точка намира за взаимно неутрализиращи се две тенденции, които продължават да са налични и към настоящия момент: известно институционално развитие в интеграционна посока, но съчетана с висока степен на политическо несъгласие и проти-

востоене както вътре, във, така и между страните - членки на ЕС. Има изследователи, които идентифицират отчетливо движение по посока повече интеграция, но я приемат като незавършена, без ясно оформена политическа или институционална архитектура (Симеонов, 2014).

Съществува и друга група изследователи, която настоява за обратната тенденция, за ясно задълбочаване на процеса на интеграция независимо от сложните обстоятелства при разрешаването на кризата в паричния съюз. В огромния случай подходът тук е институционален (McNamara, 2015).

С други думи, тезата за задълбочената интеграция открива доказателства за този процес най-вече в създаването на нови институции в резултат на сложни политически компромиси. В списъка попадат Европейският стабилизационен механизъм, изграждащият се банков съюз, фискалният пакт или пък нарасналата роля на Европейската централна банка. Тук пътят до тези институции не се счита за толкова съществен, политическите спорове и конфликти са познат и нормален елемент от начина на вземане на решения в съюза и не би следвало да са основен индикатор, през който да се анализира процесът. Подобна интерпретация обаче съдържа сериозни рискове от подценяване на ефектите от описания тук контекст и най-вече от ускорената и все по-съществена вътрешна политизация на ЕС. По тази причина дори институционалната интерпретация за интеграция да е валидна, начините, пътищата, публичната и политическа атмосфера на нейното случване имат важно значение. Именно от тази гледна точка събитията около интеграционното задълбочаване в резултат на кризата в еврозоната са особено важни и изискват внимателен анализ.

Накратко казано, тази криза извади на показ не просто структурни и институционални дефицити, но дълбочината и напредналата фаза на реална, *de facto* икономическа интеграция на Стария континент, на нива финанси, банково дело, фирмени стратегии и т.н. Поставяйки на карта самия интеграционен проект, кризата принуди политически и икономически елити да анализират, (пре)осмислят ангажимента си към нея и възможните сценарии за развитие. Разработването на анализи за цената на напускането на еврозоната в Германия и Нидерландия са потвърждение на този процес и остават недооценени (Teffer, 2014). През годините тези информации бяха потвърждавани от анонимни източници, но е ясно, че през първите няколко години след 2011-а правителства във важни за ЕС държави са водили дискусии и активно са оценявали цената на дезинтеграцията. Известно е също така, че различни банки са правили подобни оценки и изчисления. Точните параметри на нарастващата взаимна обвързаност са сложен предмет на изследване, който изисква аналитично усилие от съвсем друг порядък. Чисто методологически, пътищата за неговото изследване са много и икономистите могат да дадат най-точните отговори. Все пак, за целите на настоящия текст е достатъчно да бъдат цитирани данните на Банката за международни разплащания, според която между 2000 и 2009 г. германските банки са отпуснали кредити на банкови институции от Южна Европа на стойност 704 милиарда долара (Chatterjee, 2015). Интерпретациите за влиянието върху самата криза и въпросите за вината са отделна тема, но значимостта на подобни данни се отнасят до степента на преплитане между

отделните финансови и икономически системи. Именно това преплитане започва рязко да ограничава възможните реакции и решения в пика на кризата и представлява съществения антропологически факт, който обозначава случването на интеграционни динамики отвъд формалните структури на самия европейски политически процес.

Веднъж стартирана, спасителната програма за Гърция допълнително ангажира Германия и всъщност задълбочава тази степен на взаимна зависимост (Diekmann, 2015). Всичко това обозначава важен процес, който е в основата на последната интеграционна вълна. Политически и икономически елити виждат в нейното ежедневие дълбоката степен на взаимна обвързаност, която прави дезинтеграцията непредвидима, неуправляема и с твърде висока цена. Това е същественото политическо измерение, което прави възможно разрешаването на самата криза и представлява *de facto* препотвърждаване на европейската интеграция. В известен смисъл това е по-съществено от дългосрочна политическа гледна точка, отколкото самите институционални интеграционни параметри.

Повечето анализи на решенията и изхода от кризата в еврозоната са фокусирани върху доминиращата роля на Германия и по-рядко върху по-широката, северна коалиция, която всъщност функционираше в процеса на вземане на решения (Бек, 2012). Европейският юг се концептуализира като обект на европейската политика, отслабен и неспособен на активна позиция или в най-добрия случай, просто жертва на силова игра с наложени от Севера правила. На южните страни членки единствено е оставено удоволствието на гражданското възмущение и безполезната политическа екстравагантност в Брюксел. Подобен анализ обаче е непълен и не оценява в достатъчна степен процеса на препотвърждаване на членството на фона на възможните алтернативи при неприемане на предлаганите условия и реформи и евентуално напускане на еврозоната. Подобна динамика е видна от изборните резултати и поведение на правителствата в Португалия, Испания и дори Гърция, с различни нюанси. Нещо повече, много от анализите не проследяват внимателно в исторически отрязък ефектите от решенията в еврозоната върху южните страни членки.

Внимателният поглед сочи, че някои важни решения на Европейската централна банка, например поддържането на ниски лихвени проценти, отчитат и загрижеността за тези икономики и това се случва в разрез с желанията на Германия, която се предполага, че доминира в цялостната политическа инфраструктура на еврозоната. Това може да е временно явление, но има своята важност, защото илюстрира възможността важни решения да бъдат вземани в полза на групата държави, за които се предполага, че съществуват в непоносима институционална и политическа асиметрия. Тези събития имат политическа значимост, защото влияят положително върху легитимността и подкрепата за последните решения относно функционирането на еврозоната. Все пак е важно да се отбележи значителното намаляване на положителните нагласи именно в южните страни - членки на ЕС. Техните политици може и да приемат възможните компромиси, но е очевидно, че самите граждани стават все по-недоволни от организацията (Pew Research, 2016). Отново чистият институционален анализ не оценява в достатъчна степен подобни параметри, а те реално имат ефекти

върху нивата на подкрепа за случващото се в обществата и политическите системи на страните в паричния съюз.

Тип интеграция

Много от публичните дискусии върху случващото се в ЕС или директно подминават въпроса за типа интеграция, която се осъществява, или въобще подценяват този елемент на ситуацията. Твърде често политическият процес в Европа се мисли като очевидна и твърда дихотомия между дезинтеграция и интеграция, а интеграцията се възприема като еднопосочен и еднозначен трансфер по посока на наднационални политики и структури. Банковият съюз обаче е по-различна конструкция, която илюстрира „по-хибриден“ вариант, при който интеграционният процес преминава през използването на множество междуправителствени инструменти (Howard and Quaglia, 2015). Същото важи и за „спасителните фондове“, които трудно могат да бъдат мислени през чиста дихотомия. В този смисъл от ключово значение е наблюдението, че делегирането на правомощия вече се случва по-скоро през нови институции, вместо през класическите транснационални структури на самия съюз (Bickerton, Hodson and Puetter, 2015). Това отваря гъвкав институционален механизъм за интеграция при обстоятелства на силно политизиране на организацията, при необходимост от бавни, частични и трудни консенсуси. В този смисъл, непрестанните политически, а и публицистични коментари за разпад и дезинтеграция трудно могат да бъдат базирани на реално случващото се в самата организация.

Предсказанията за дезинтеграция или края на амбициозната интеграция твърде често са просто проекция на актуални разделения или политически спорове. Например, моментното несъгласие върху преразпределението на бежанци в рамките на ЕС служи за пример за стопирана интеграция точно в момент, в който други важни елементи от възникващата система за невоенна сигурност биват изграждани (например, общ граничен контрол, европейска програма за връщания, интеграция на информационни системи и задълбочаване на институционалното сътрудничество и други). Пред очите на коментаторите се изгражда система от политики в областта на свободата, сигурността и правосъдието, която да позволява по-бързи и интегрирани отговори на кризите в областта на имиграцията, тероризма, организираната престъпност и т.н. Отново през последните години стартира силен интеграционен процес в областта на енергийната политика, която е традиционен обект на контрол и внимание от страна на страните членки. Напредва и интеграцията на европейския дигитален пазар, както и интеграцията на капиталовите пазари, което ще улесни достъпа до капитал на малките и средните компании. Създаването на плана „Юнкер“ за стратегически инвестиции също е важно събитие. Не толкова, защото е политически отговор на исканията на европейската левица за стимулиране на растежа с публични (в случая европейски) средства, а защото доразвива модел на финансиране, който позволява гъвкавост на инвестиционната политика на Съюза с дългосрочна полза. На практика този фонд е квазифедерален пакет от стимули за растеж, който допълва класическите инструменти на структурната и кохезионната политика. Дори подобен общ поглед подсказва нарастващата дистанция

между тезите за дезинтеграция и важните политически съгласия, които позволяват на интеграционния процес да продължи да се развива, макар и трудно, под натиск, при висока политизация и не необратимо.

Библиография

1. Applebaum, A. (2015), 'Obama and Europe. Missed Signals, Renewed Commitments', Foreign Policy, September / October 2015 Issue, pp. 37-44, Publication of the Council on Foreign Relations, Washington DC, USA.
2. Bickerton, C., Hodson, D. and Puetter, U. (eds.), (2015), 'The New Intergovernmentalism: States and Supranational Actors in the Post-Maastricht Era', Oxford University Press, Oxford, England.
3. Bickerton, C., Hodson, D. and Puetter, U. (2015), 'The New Intergovernmentalism and the Study of European Integration', in: 'The New Intergovernmentalism: States and Supranational Actors in the Post-Maastricht Era', Oxford University Press, Oxford, England.
4. Calhoun, C. and Derluguian, G. (eds.), (2011), 'Aftermath: A New Global Economic Order?', A joint publication of the Social Science Research Council and New York University Press, London and New York, England and the USA.
5. Chatterjee, P. (2015), 'Euro Zone Profiteers: How German and French Banks Helped Bankrupt Greece', Centre for Research on Globalization, July 2015, at: <http://www.globalresearch.ca/eurozone-profiteers-how-german-and-french-banks-helped-bankrupt-greece-2/5460786>
6. Cox, M. (2012), 'Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?', International Affairs, vol. 26, issue 4, pp. 369-388, Sage Publications, London, England.
7. De Wilde, P. (2011), 'No Polity for Old Politics? A Framework for Analyzing the Politicization of European Integration', Journal of European Integration, volume 33, issue 5, pp. 559-575. Routledge, London, England.
8. De Wilde, P. and Zuern, M. (2012), 'Can the Politicization of the European Union Be Reversed?', Journal of Common Market Studies, volume 50, number S1, pp. 137-153.
9. Diekmann, F. (2015), 'The Bill: Germany Faces Billions If Losses If Greece Goes Bust', Spiegel Magazine, 30th June 2015, at: <http://www.spiegel.de/international/germany/germany-faces-billions-in-losses-if-greece-goes-bust-a-1041369.html>
10. Farina, F. and Tamborini, R. (2015), 'Europe's Great Divide: A Geo-Economic-Political Map'. LSE 'Europe In Question' Discussion Paper Series, N 101 / December 2015, Publication of the European Institute, LSE, London, England.
11. Ferguson, N. (2012), 'The Great Degeneration. How Institutions Decay and Economies Die', Allen Lane, Publication of Penguin Books, London, England.
12. Kotkin, S. (2016), 'Russia's Perpetual Geopolitics: Putin Returns to the Historical Pattern', Foreign Affairs, May / June 2016 Issue, A Publication of the Council of Foreign Relations, Washington DC, USA.

13. Hooghe, L. and Marks, G. (2009), 'A Post-Functionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', *British Journal of Political Science*, volume 39, n. 1, pp. 1-23.
14. Howarth, d. and Quaglia, L. (2015), 'The New Intergovernmentalism and European Banking Union', In Bickerton, C., Hodson, D. and Puetter, U. (eds.), 2015, 'The New Intergovernmentalism: States and Supranational Actors in the Post-Maastricht Era', Oxford University Press, Oxford, England.
15. Hodson, D. (2010), 'Economic and Monetary Union: An Experiment in New Modes of EU Policy-making', In H. Wallace, M. Pollack and A. Young, 'Policy-Making in the European Union', 2010, Oxford University Press, Oxford, England.
16. Kapila, S. (2012), 'The Global Power Shift to Asia: Geostrategic and Geopolitical Implications', Al Jazeera Centre for Studies, Doha, Qatar.
17. McNamara, K. (2015), 'The Politics of Everyday Europe: Constructing Authority in the European Union', Oxford University Press, Oxford, England.
18. Muller, J.-W. (2016), 'Europe's Sullen Child', *London Review of Books*, vol. 38, number 11, pp. 3-6, London, England.
19. Offe, C. (2015), 'Europe Entrapped', A publication of Polity Press, Cambridge, England and Malden, MA, USA.
20. RTL News (2014), 'Interview with J. Dijsselbloem', at <http://www.rtlnieuws.nl/economie/laatste-videos-z/dijsselbloem-destijds-ook-voorbereid-slechtste-scenario>
21. Teffer, P. (2014), 'Dutch Had Euro Exit Plat at the Height of Crisis', 21 November 2014, EU Observer, at: <https://euobserver.com/news/126605>
22. Stokes, B. (2016), 'Euroscepticism Beyond Brexit', Pew Research Centre, Global Attitudes and Trends, June 2016, at: <http://www.pewglobal.org/2016/06/07/euroscepticism-beyond-brexit/>
23. Stratham, P. and Trenz, H.-J. (2014), 'Understanding the Mechanisms of EU Politicization: Lessons From the Eurozone Crisis', *Comparative European Politics*, May 2015, vol. 13, issue 3, pp. 287-306. Springer Publications.
24. Sundaram, J.- K. and Rodriguez, F. N. (2011), 'Structural Causes and Consequences of the 2008-2009 Financial Crisis'. In Calhoun, C. and Derluguian, G. (eds.), 2011, 'Aftermath: A New Global Economic Order?'. A joint publication of the Social Science Research Council and New York University Press, London and New York, England and the USA.
25. Wallace, H, Pollack, M. and Young, A. (2010), 'Policy-Making in the European Union', Sixth Edition, Oxford University Press, Oxford, England.
26. Westad, O.-A. (2013), 'Restless Empire. China and the World since 1750', Vintage Books, London, England.
27. Woods, N. (2016), 'The European Disunion. How the Continent Lost Its Way.', *Foreign Affairs*, January / February 2016, Volume 95, Number 1, pp. 160-165, publication of the Council on Foreign Relations, Washington DC, USA.

28. Бек, У. (2012), „Германска Европа. Новите властови пейзажи под знака на кризата“, ИК „Критика и хуманизъм“, София, България.
29. Симеонов, К. (2014), „Регулиране на финансовите пазари“, издателство на СУ „Св. Климент Охридски“, София, България.
30. Шопов, В. (2016), „Възникващата европейска система за невоенна сигурност“, списание „Дипломация“, пролет 2016 г., издание на Дипломатическия институт към МВнР, София, България.